

TÕLKIJAJA LÕPPEMATU KUTSE

Mati Sirkel. Orva-aastad. Valik ees-, vahe- ja järelsõnu tõlgetele ning mõned lehelood. Tallinn: Tuum, 2004. 239 lk; Mati Sirkel. Uued orva-aastad. Kommentaarium. Tallinn: Tuum, 2009. 220 lk; Mati Sirkel. Vanad vastuseta küsimused. Esseed, intervjuud, kõned. Tallinn: Tuum, 2014. 190 lk.

Mati Sirkli kolm tekstikogumikku on ilmunud viieaastaste vahedega, kuid moodustavad nii vormilt kui ka sisult ühtse terviku, millele 2019. aastal võiks lisanduda veel järgminegi köide, kui autoril ainult jaksu jätkub. Suurem osa kolmede kaante vahele kogutud tekstidest on taasavaldatud saatesõnad autori tõlgetele, mis on algselt ilmunud alates 1970. aastatest kuni tänapäevani välja. Koondatuna ja tõlgetest lahutatuna omandavad need tekstid aga uue tähenduse ning tervikust kujuneb midagi enam kui osade summa.

See, millises võtmes kogumikke lugema peaks, sõltub muidugi iga lugeja isiklikest huvidest ja soovidest, kuid paar võimalust tunduvad piisavalt olulised ja raamatute sisemise loogikaga kooskõlas, et neid siinkohal välja pakkuda.

Suurimat hulka potentsiaalseid lugejaid kõnetaks ehk see, kui vaatleksime Sirkli raamatuid saksakeelse väärtkirjanduse eestikeelse lühikursusena, mille sarnast teist meil tõepoolest ei leidu. Samavõrra kui tõlkimine ise on vähemalt osaliselt rahvahariduslik tegevus, on seda ka saatetekstide kirjutamine: kogutud tekstid pakuvad lisaks konkreetse teose tutvustamisele ka kirjanike kohta ohtralt elu- ja loominguloolist teavet, mis pealegi pärineb suurepäraselt infor-

meeritud ja käsitletavate tekstid üksipulgi läbi töötanud allikast (tõlkides on see ju vältimatu). Lisaks Kafka, Hesse, Musili ja teiste autorite saatuse eraldi läbivalgustamisele astuvad kronoloogiliselt järjestatud tekstid lugemise käigus järjest tihenevasse dialoogi ka üksteisega, nii et tasapisi rullub lugeja ees lahti tõeline biobibliograafiline panoraam, mille keskpunktis on XX sajandi alguskümnendite Austria(-Ungari), kuid millest lähtuvad kiired puudutavad saksa-keelset kirjandusmaailma nii enne kui ka pärast seda ja ulatuvad väljapoolegi.

Seejuures pole tegu mitte tasakaalustatusele pretendeeriva kirjandusõpiku, vaid ülimalt isikliku ja võib-olla ka isepäise ainevalikuga, mille hulgas leidub minimaalselt tellimustöid, olgu need kirjastuslikku või ühiskondlikku laadi. Miski pole autori temperamendile võõram kui kunagi Tartu ülikoolis loetud ülevaatlik, kuid samas põhjalik saksakeelse kirjanduse koondkursus, mida ta raamatuteski paar korda õudusega meenutab. Valikulisus ja subjektiivsus on siin omaette väärtusteks, mis annavad (kahtlemata mõnesuguse hinnaga välja võideldud) loa süveneda isiklikult olulisse ja paeluvasse ning vaadata mööda muust, vähemtähtsast või mittekonetavast.

Olulisemaid teemasid esile tõstes tuleb nimetada kogumikku punase joonena läbivat armastust Austria ja selle baroksete vormide vastu. Need avalduvad eri kirjanike loomingus küll eriilmeliselt, kuid ka Sirkel ise toob müstiliselt ligitõmbavat austriapärasust korduvalt välja kui enda jaoks olulisi tekste ja autoreid ühendavat faktorit. Võib-olla just

sellest huvist koorub välja ka laiem nostalgialia „eilse maailma” järele – seda ometi kaugeltki mitte idealiseerides – ning melanhoolia kaduvate või kadumisohtus väärtuste pärast, mis ei anna siiski alust mingiks põhimõttelisemaks kibestumiseks või raskemeelsuseks.

Teatava traditsioonilisuse või heas mõttes vanamoodsusega paistab silma ka Sirkli arusaam väärtkirjandusest. Tema tõlgitud ja käsitletud autorid – Simplicitasimuse loojast von Grimmshausenist kuni W. G. Sebaldini, kõik meessoost – tõusevad saatesõnades tihti esile kergelt romantilises säras kui rõhutatult vabad indiviidid, ühel või teisel viisil erandlikud inimesed, kes reeglina kannatavad oma loomingu pärast ning on pahuksis ümbritseva maailma ja selles domineeriva kultuurilooikaga. Väärilise tunnustuseni jõutakse paljudel juhtudel alles pärast surma, siis aga juba niivõrd võimsa läbimurdega, et igasuguse sekundaarkirjanduse hulk kasvab kiiresti sadade ja tuhandete ühikuteni.

Kolmas joon, mida seoses Sirkli raamatute võimaliku hariduslikkusega (kui mitte just õpetlikkusega) seoses välja tuua, on kõikjalt läbi kumav kaelamurdev vastutustunne vahendatavate tekstide, nende eestikeelsete lugejate ning ilmselt ka eesti keele ja kultuuri enda ees. Usk oma töö tõsidusse, mida võiks nimetada ka missioonitundeks – või antud juhul tõlkija kutseks –, ei allu pinnapealsetele kalkulatsioonidele, vaid kujutab endast läbinisti idealistlikku püüet nii enda kui ka teiste vahendatud tekstidest kantsile ikka järjest uusi kive juurde laduda, ilma et ehitisel oleks lootust kunagi lõplikult valmida. Selline lõppematu edasipürgimine ei vastandu seejuures ülal käsitletud õigusele olla valiv ja subjektiivne, vaid hoopis rõhutab seda oma radikaalsuses. Tõlkija roll pole olla mitte ainult lähteteksti teener, vaid ka kompromissitu kultuurivahendaja ja -uuendaja, kes isemeelselt teeb

kättesaadavaks raamatud, mille järele puudub nõudlus, ja pakub turuloogika vastaselt välja autorid, kellest vähesed on midagi kuulnud (siinkohal avaldab lugeja kurba lootust, et küllap need väikeste tiraazide kõrged hinnad ka ükskord langevad, kui ostjaid on piisavalt vähe).

Ühtlasi juhatab taoline temaatika teise lugemisvõimaluseni, mis tõstab kirjanike ja nende teoste asemel rambivalgusesse tõlkija Mati Sirkli enda. Et autobiograafilisus on olnud koostaja ambitsioon, ilmneb kogumike pealkirjade, sirkliteemaliste illustatsioonide jms kõrval kõige paremini neist üksikutest muuzanrilistest ekskurssidest, mis lubavad tõlkija enda häälel arvukate konkreetse teose või kirjanikuga haakuvate saatesõnade vahelt selgemini esile tulla. Teiste tekstide vahele pikitud intervjuud ja tänukõned ei irdu seejuures tervikust, vaid annavad sellele väärtuslikku lisa, avades nii mõnegi huvitava biograafilise fakti ja andes võimalust autoripoolseteks refleksioonideks oma tõlke- ja muu tegevuse teemal.

Tagasivaatavad mõttemõlgutused ning tahes-tahmata omasse aega jäänud arvamused kutsuvad seega lugejatki tõlkija kutsest osa ja aru saama. Ehedat ja ilmselt sügavalt isiklikku algimpulssi, mis paneks noore tudengi Sirkli kombel omatahtsi Hesses tõlkima, on aga siiski raske rekonstrueerida; järeldusi tõlkija kujunemisloo, motivatsiooni ja eesmärkide muutumise kohta saab teha lõpuks ikkagi pigem ridade vahelt kui nende pealt. Liiga palju on väliseid faktoreid, mis nende vormumises kaasa on mänginud ning tagantjärele ähmastunud, seda eriti nooremate huviliste jaoks.

Sellegipoolest võib öelda, et need kolm raamatut on omamoodi saatesõnaks Mati Sirkli tõlkijakarjäärile, just nagu enamik neis leiduvaid tekste on olnud saatesõnadeks tema tõlgetele. Ja nagu üksik juhhib ikka üldisele, ei piirdu

ka selle mõtte olulisus ainult Mati Sirkli enda biograafiaga, vaid puudutab laiemaltki tõlkija rolli ja tähendust viimase nelja aastakümne Eestis. Selle aja jooksul ülepeakaela muutunud olud tulevad tekstidest suurepäraselt esile, alustades elust „orvas” ja saksakeelse väärtkirjanduse tõlkimisest kui omamoodi poolvaidlikvast protestist valitsevate olude vastu, liikudes üle hiliste kaheksakümnendate ja varaste üheksakümnendate vabanevistuhina ning jõudes välja praeguste võib-olla kehvade, aga siiski stabiilsemate aegadeeni. Omamoodi ajaloolis-biograafiliste dokumentidena annavad need tunnistust sellest, millest nõukogude ajal juba sai kirjutada, hiljem aga sellest, millest ei saanud jätta kirjutamata – ikka sama sisemise moraalse sunni ajal.

Tõlkimine kui vastupanu, mäng lubatu ja keelatu piirimail, on midagi, mida kirjandus- ja ajalooteadus loodetavasti veel alles lähemalt avastama hakkab. Nõukogude ajal oli teinekord võimalik tõlkida ja avaldada tekste, mille kirjutamisest ei saanud juttugi olla: ajatu klassika suutis tsensuuri just nimelt oma ajatusega kavalalt üle trumbata. Samal ajal oli vahest efektiivseim viis saada avalikuks intellektuaaliks avalikkuse eest hoopis kõrvale hoida ning peituda kultuurivahendaja ja -kommenteerija

tiitli taha (vt ka Uku Masing, Rein Sepp jt). Lugeja ülesanne oli tulla hiigeltiraazides ilmunud raamatute juurde iseseisvalt; samamoodi, nagu arvukad kirjanikest sõbrad omaalgatuslikult orva uksele koputasid. Veelgi parem on see, et loodud püsiväärtused ei aegu ning jäävad kõnetama veel aastakümneteks: Kafka on Kafka, seda nii minevikus, praegu kui ka edaspidi. Võib-olla just see selgitab ka Mati Sirkli fenomeni algupära, kuigi seda lõpuni ammendamata.

Tänapäeval on palju muutunud, kuid tõlkija reeglina suhteliselt väheväärtustatud elukutse nõuab kahtlemata ka nüüd – ehkki juba teiselaadset – radikaalset enesekehtestamist ja valitsevatele oludele vastu astumist, missioonitundest rääkimata. Selleski osas võiks Mati Sirkli esseistika toeks olla teistele, kes mingi sisemise kutsumuse tõttu Eestis sarnase tee kõikidele pessimistlikele arenguperspektiividele vaatamata jalge alla on võtnud. Jõudu ja eneseusku saab neist ammutada küllaga.

Ja lõpuks, mis on muidugi kõige tähtsam, ärgitavad Mati Sirkli saatesõnakogumikud lugema raamatuid endid. Vaevalt suudab keegi, kes mõne neist lahti lööb, sellest kiusatusest hoiduda.

MART KULDKEPP